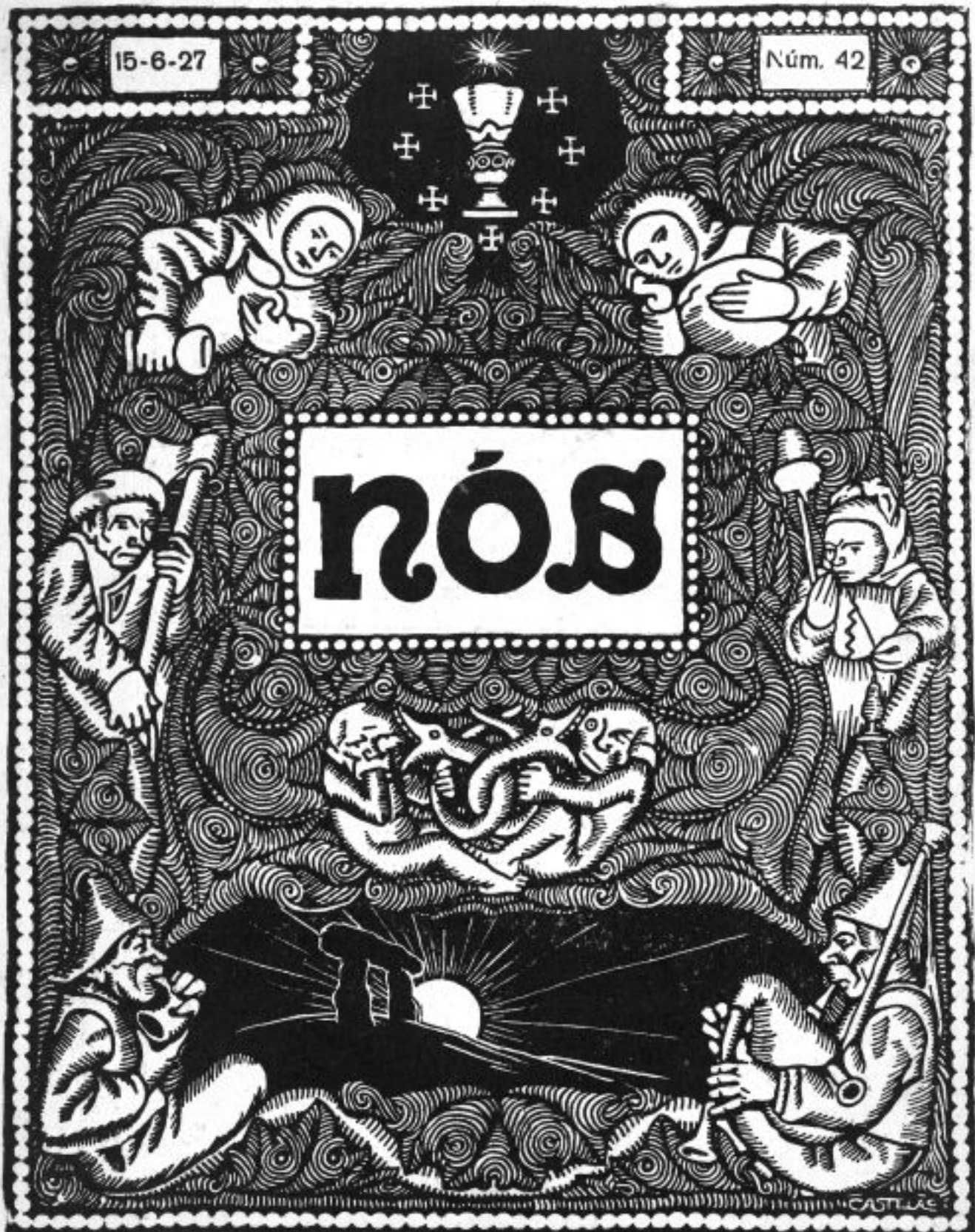

1000

15-6-27

Núm. 42

nós

CATLUS

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIRECCIÓN E REDAUCIÓN
Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península	6 pesetas.
Fora da Península	15 ..
Número solto na Península	1 ..
Na Argentina	60 centavos
En Cuba	30 ..

NOTA

Este boletín non publicará mais orixíns qu'os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non íren rubrados, enténdense que son da Redacción.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

- Balbor*, por Gonzalo López Abente.
- As romaxes de Nosa Señora da Franqueira*, por Ramón Cabanillas.
- O século XIX*, por R. Otero Pedrayo.
- Bibliografía da prehistoria galega*, por F. L. Cuevillas e F. Bouza Brey.
- Arquivo filolóxico e etnográfico de Galiza*.
- Os homes, os feitos, as verbas*, pol-a Redacción.

<p>Reloxería ZENITH</p> <p>MÁQUINAS PARLANTES, DISCOS AGULLAS e ACCESORIOS</p> <p>M. CALVIÑO -- Ourense</p>	<p><i>VICENTE RISCO</i></p> <p>ABOGADO</p> <p>Sto. Domingo, 47-2.º OURENSE</p>
---	--

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano IX

Ourense 15 Xunio 1927

Núm. 42

B A L B O R

Dormen os homes
o tempo está sin xente;
andan ceibas as sombras
que o misterio remexe,
e as áas da vaguedade
baten o escuro ambiente.

Na nave inmensa
as columnas inxentes
e arriscadas o peso
da bóveda sosteñen,
onde os ollos de Deus
palpebrexan lucentes.

A costa é un altar:
alí baixan a fronte
as innúmeras ondas
que do lonxano veñen;
e c'un balbor devoto
de pregarías e preces,
eternas pelengrinas,
o basto tempo enchen.

GONZALO LOPEZ ABENTE

Muxía, 1927

As romaxes de Nosa Señora da Franqueira

APUNTES D-UN OFRECIDO

(Seminario de Estudos Galegos 24-IV-97)

Fun a Nosa Señora da Franqueira pelegrino d-unha doenza do corazón. Fun dúas veces, na festa do Malo e na do remate do vran, e alá tornaría dúas-centas, si El Señor me dera vida e saúde.

Os camiños son longos e de mal andar, encostados e pedruquentos, mais a romaxe ten un segredo: felizo que a fai saudosa no relembro: viven n-ela presixios e encantamentos de edades lonxanas góstase o sabor a xesta brava e vense luces de miragre e escóltanse voces montesías nas que late a alma da nosa Terra.

Na festa da primaveira, á luzada do día, saímos de Mondariz - Balneario arrodando a imaxe de Nosa Señora de Lourdes, patrone da feligresía, levada en procesión, cuberta de rosas, ó son d-unha vella cántiga litúrxica, pol-os sendeiros sombrizos que suben á ponte de Dornas.

A pouco andar, na xunta das veredas, á altura de Vilasobroso, atopamos co-a procesión da parroquia da Portela. D-unha e d-outra banda, os xentíos pelengrinos detéñense un instante. Arrecenden a gloria as follitas novas dos carballos e son de cristal as que locen os milleirales orballados. Na seriedade do ceo

estalan os foguetes, as músicas aldeáns rompen a locar e dá comenzo o trezado d-uns pasos e reverencias rituales que os séculos virón como foron recollidos respetosamente de xeneración en xeneración. Os pendóns parroquiais, feitos de grandes lenzos de damasco roxo, adiantanse solenemente, e por tres veces abáñense en terra, facéndose reverencia, a tempo que os portadores se axoellan rítmica e cerimoniaismente; as sagras imaxes inclínanse e saúdanse como n-un encontro de raíñas e príncesas nun estrado cortesán; mozas e vellas, erguendo os varales de andar camiño rematados n-un feixe de ramallos de fluncho, cantan unha ladaiña de bendicións axustada a unha vella canturía:

Estrela locente
na noite pechada,
a alma sin guía
pon-a encamiñada.

—
Benzoa mazorcas,
tullas e plornos;
enche de panciño
artesas e fornos.

—
Benzoa amorosa
a palla e a espiga,
as follas da rosa
e o dente da origa.

—
Benzoa, Señora,
o casal e o lobo,
o niño da rula
e a cova do lobo.

Benzoa o arado,
o legón e o pico,
o san e o tolleito,
o probe e o rico.

Benzoa os carrascos
e os toxos dos montes,
as erbas dos prados,
e as agoas das fontes.

Benzoa os suores
do santo traballo,
as pingas da choiva
e as pingas do orballo.

Vixia as pasadas,
dos nosos filliños
e pon-os no rumbo
dos santos camiños.

Benzoa os amores
do homilde labrego
e dalle na chouza
quentura e sosego...

As raiolas do sol nacente saíen do cumlo fronteiro como a columna de ágoa d-un chafarís. O ceo false de ouro e as procesións, xa apareladas, deixando a vereda real entran no monte aberto.

Imos de vagar, envoltos na soavidade e ledicia da mañán, n-unha longa liña, rubindo o sendeiro que corta unha valgada froecida de carrascos e feños. Co-as mesmas ceremonias de abatimento de pendóns e saúde e reverencias das imaxes, xuntámonos co-as procesións das feligresías de Cumiar, de Mouriscados, de Vina, de Batalláns e moitas mais de que me non lembro, que chegan a bo paso por corredeiras e vieiros abertos entre terras labrantías, os santos pátronos ó frente vestidos con rechamantes panos bordados, baixo arcos de rosas de trapo e risifas de adoas de vidro que relocen ó sol, namentras a nota afilada do punteiro e a forte e briante do roucon van decindo as vellas cancións do tempo dos abós. Descemos por unha estrada fonda, franqueada de silveiras e caímos no lugar de Cebreiro: unha dúcia de casas homildes, ergueitas con rexos sillares de pedra mouña, apretadas en rueiro, que semellan un feto de vellinas rexoubadoras cubertas e-o mantelo aldeán.

Ó traspor os lindeiros da aldeia ventos á

eirexa do santuario. O sol está alto. Unha grea suante e batulladora enche o campio da festa. No adro, baixó o porche en que se abre o bello pórtico románico - e-un inxenuo, e fermoso na súa sinxeleza, tímpano, onde se ademira unha orixinal representación da Adoración dos Santos Reis - o mesmo que nas campas que arrodean as paredes en ruínas do antigo mosteiro, non se pode dar pasada.

É o mediodía. Ouímos a misa maior, e, acabada, brincamos en precuró do xantar.

A tarde medlada, coménza a saída das procesións parroquiaes e facémós o viaxe do retorno entre o crámor da grea berradora e reloucante.

À festa do vran, que cai no día do nacemento de Noza Señora, é a festa fonda e racialmente enxebre. Como na do Malo, saímos pol-a mañancita cedo. Lévaímos outro vieiro: nas pousadas de Paraños collemos o monte raso, trezado de sendeiros andadores, doces ós ollos pol-as soavidades das froiñas das carqueixas e dos toxos doirados pol-as ardentías do agosto.

Alopamos no camiño ós rómeiros que foron de vispora, pasaron a noite o serán e ouvida a primeira misa, tornan os seus fogares da ribeiramar. Traien acesos faróliños de vidro e folladelata. Pasa a nosa veira un feto de rapazas novas: veñen descoridas, os cabelos sin peitear, amostrando nos ollos mazados os soños e lembranzas da noite pasada, deitadas no adro, ó resprándor das estrélas.

O sol queima. E n-un pequeno descanso, no lombo da montaña, ollamos as terras chans que deixamos ás costas. Na cañeira, labrantíos verderrolbos, milleirales xa logrados e viñedos en sã de vendimia: locen azúes e lonxanos os montes da banda de Portugal, o medio arco do cumo de Montemaior, os dentes de serra do lombo do Galiñeiro, os caseríos de Cheulo e de Mosende, as fonduras por onde corren o río Tea e o río Louro, a liña escura das murallas de Valenza, as outuras de San Colmado de onde baixan os camiños do val Miñor, o Aloia garrido, cheo de lembranzas pre-históricas...

O ventio das outuras leva e trae os rexoubos dos pinales e as voces fabricadoras dos despénados regueiros montesios.

Pásanos diante un «brasileiro», a cabalo, atrancando o camiño co-as alforxas, que van cheas que estoupan, deixando ver os moletes de pantrigo e o bico de corno das botas carreiras que levan o bo viño da terra, o «de contra a parede», gala e orgullo da adega petrucia. ¡Ben que vai, finchado e solene, cadeas de ouro a locir, o «jipiŷapa» até as orellas, o pantalón a media perna deixando ollar as cintas das cirolas cinguindo os calcetins de seda, a ratas verdes e amarelas, mercados en Río de Xaneiro! ¡Ben que vai o finchado «brasileiro» amontado no seu cabaliño barrufeiro, saísfeito e maxestoso como un raxá de terras da India sóbor d-un diviño elefante branco!

Repostos a medias, arrancamos de novo camiño adiante. No perguntar non hai malicia. Falamos c-unha velliña que xa torna da romaxe c-un rapaciño nos brazos e unha ristra de rosquillas na man:

—¡Ei, miña señora! ¡El estamos moi lonxe!

—¡Non, señor, non! ¡Ahi, á volta!

Tomolle medo á contesta, porque na nosa fala «ahi, á volta», como «a carreiriña dun can», son ditas que o mesmo marcan o tempo de rezar un credo como unha hora de bo camiñar.

De alí a pouco, abafados do ar quente, alabreados de sol, pasamos a veira de «A coutada da Virxe», unha devesa, zarrada sóbor de si, na que se erguen, a montes, as xestas bravas, envaradas e fortes, da outura de dous homes. Os ramallos que por riba do valo caen no camiño, están cheos de nudos «fellos c-un dedo». É unha vella creencia, enraizada vinte légoas á redonda: as mocías casadeiras que na festa do nadal de Nosa Señora, peregrinas da Franqueira, domeando unha políña de xesta e dándolle voltas e voltas c-un dedo tan sementes, acertan a añañala, casan dentro do ano. ¡Qué cores de cereixa lle saíron ás fazulas a aquela rapaciña que ó pasar, sorprendemos atafegada en darlle voltas e voltas á ponla de xesta...!

Súpeto,

ecco apparit Jerusalem si vede.

¡El Señor seia louzado, a torre do campario está diante de nós! Novamente nos atopamos ás portas do lugar pelegrino e de repouso.

Os calexóns da aldea, que se retorcen entre as paredes das casas do santuario, ferven de xentío que fala a berros e prega paso e rías

gargalladas e fura e brinca, abafada de suor. Aquí e alá, esténdense longas ringleiras de canastos acogulados de bolas de pan, de rosquillas, de melindres e de froitas da terra. Ó abrigo da parede do norte da eirexa érguese un fume que cega: ven das caldeiras en que o pulpo ferve a cachón.

Hai unha pasantía estreita que do comenzo do adro rube ó porche da ermida pol-a que se adiantan de xoenllos cubertos de tarlatán dos «ofrecidos», levando na man un faroliño aceso ou unha vela de cera atada a unha cana, a moza que fixo voio cando estivo á morte d-unha freve malina, a nai que chorou por morto o filliño que foi a servir ó Rei en terra de mouros, a dona que veu, ledizosa, retornar san e salvo o home benquerido, longos anos ausente nas terras ardentes do Brasil ou da Habana.

Tullidos, cegos, lacrados de maus e pernas, roídos de males sagrados, probes e doentes que correron todas as ermidas e feiras e mercados, por oficio ou devoción, axeitáronse nos recodos e corrunchos de mais paso, co-as maus tendidas, barbullando cen e cen veces, en ladaiña sin fin, os antigos lalos pregadores de esmola: «¡Non hai ben como o da vista! ¡Mirai como me vexo!», «¡Facéceme o ben d-unha caridade, almiñas boas!... Ó pé da cancela de entrada ó adro está unha muller cuberta de loito, inda en días louzanos de maturidade, c-un rapaciño no colo. Chorosa, c-unha voz de anguria que corta o corazón, en verbas sinxelas non deprendidas, di a sua colta fidente: «¡É a primeira vez que pido n-un camiño!», «¡Ponde os ollos n-esta disgracia!», «¡Dóume Dios este filliño parbo e cego!», «¡Pido para él que non me deixa ganalo!», «¡É a primeira vez que pido n-un camiño...!»

É unha dor que se crava no peito como unha espiñ.

No adro unha charanga e un gaitero tocan e tocan sin punto de repouso. O vento arde. A poeira que levantan os beiladores, afoga. É a hora do «paseio de moda». As señoritas aldeáns van e veñen, collidas das maus, a falar, a rebulir como paxaros. Hai unha que arrastra total-as a demiracións dos mozos labregos que a miran c-os ollos moi abertos sin dar creto ó que ven; é unha rapaza alteira, belida, de cor trigueira, que leva os cabelos «a la garçon».

Os sinos rompen a bater c-un balbordo que abouxa. Os foguetes e as bombas de trono esloupán por dúcias. Comenza a misa cantada. Non hai maneira de ouvila. A grea, suante, impregadora, inqueda, revoltada, enche a nave e atranca as porlas. Ó toque de «santos», entre un cramor doente, unhas mulleres, a chorar e a laíarse, sacan da eirexa un vellido que ven medio afogado e unha moza a quen «lle dou unha dada» e traí nas meixelas os cores da morte.

Cando a misa é acabada, o xentío, como os grans desbullados d-unha mazorca, corre a todol-os ventos. Armase un barullo de mil demos por un chapeu que queda atrás, un pano que se racha na loífa das aperturas, unha sala tripada que se esgaza ou unha mau atrevida que fura mais da conta en onde non debe.

Entra na eirexa a xunta de bois carreteiros, cubertos de mantas bordadas dende o rabo ós cornos, que o señor abade foi a buscar, revestido de capote e co-a charanga por diante, para lirar do carro procesional en que sai a santa imaxe de Nosa Señora da Franqueira, labrada en pedra galega de graú negro e duro pol-a mau sinxela d-un canteiro descoñecido do século VIII. Imaxe bendita e milagreira que enterrada catrocentos anos para libertala dos aldraxes dos mouros, foi agora, sin respecto, enlixada c-un pollicromado lamido e rechamante.

Sai a procesión. O carro de bois, no que foi enxergada a sagra imaxe camiña devagaríño, namentras os devotos puxan os agullóns de guía do gando. Atento ós ofrecimentos e c-un ollo na bandexa onde vai caíndo o diñeiro das puxas, vai o señor abade. Dous pasos mais adiante, trenzan os arquillos e baten os pali-troques os mozos e mozas das catro parexas da danza. É un baile relixioso, de música primitiva, sinxela, sostida, sin variacións, axeitada as reveiencias, pasos e axoellamentos de un rito vello. Elas, ben escolleitas, son unhas rapazas cheas, roibas, en louzana xuventude, todas por un alfor, que levan chambras albeiras, cadeas de ouro e collares de vidro ó peito, os cabelos en trenza, as faldas, brancas como as albasneves, garnidas a punta de agulla con encaixes voantes. Eles son a fror da mocidade da feligrésia e aparellan garridamente co-as compañeiras: visten pantalóns e camisas de

lenzo branco, un feixe de cintas e charoles arredor da cintura e uns antigos «panos de galería» cruzados pol-o peito e pol-as costas, en xeito de banda. Beilaban trezando e des-trenzando os cordóns atados a un varal, n-un virarse e revirarse tan entrampallado e unhas voltas e revoltas tan súpelas e enguedelladas que mete medo pensar nos centos de ensaios de que tiveron mester.

N-esto, ó paso da Virxe, sóbor d'un taboado erguello a carón da eirexa, aparece unha figura de home do que pouco mais se vé que un casquete de soldado prusián, un capote de «villéu» compostelán e unhas barbas longas e pretas. A xente dí que é o *Mouro*.

Frente do taboado, diante dos bois xunguidos ó carro da Virxe, está de xoelios, en adoración, un mozo que ten na man un sombreiro de dous cornos, do xelto dos que levan os Xefes de Administración de primeira clas, viste un casaquin de albardeiro retal e calza unhas botas de media cana a estilo das dos gauchos da Arxentina. A xente dí que é o *Cristián*.

Mouro e Cristián encáranse de súpelo, e o primeiro espétalle a berros ó bo e silencioso adorador da Santa Virxe un romance de verbas acesas mesturadas de «já mala, já mala» no que lle ofrece montes e moreas, ouro e pedras brillantes a carretadas, un pazo de prata fina e unha irmán mais belida que unha estrela que está, baixo sete chaves, n-unha torre das suas terras da Moureria, en troques de que lle volva as costas á santa imaxe de Nosa Señora da Franqueira.

Ouvida a derradeira proposta, o Cristián feito unha salación eléctrica rompe a falar n-outro romance valente. Mete xenio escoítalo. Non quere alaxas, nin casamento, nia torres, nin castelos. El ten de ser, até a morte, cristián e devoto de Nosa Señora da Franqueira.

A disputa, sempre en longas tiradas de versos que unhas veces cadran e outras non, toma mal caris. O Mouro arrinca un charrasco que pon medo, mais o Cristián desenvaina o seu espadín de oficial de correios e dempois de un bo anaco en que baten ferro contra ferro, o Mouro cai morto sin decir al.

A grea que sua a fio, enlouquecida, enrabia-

de ledicia, rompe n-un palmoteo que atrona a campia.

O que resta da procesión é unha desfeita. Como si a todo o mundo lle entrara unha fame de lobo, mozos e vellos corren en precurso do xanlar.

O Mouro que, todos os anos resucitado, morre todos os anos o día oito de setembro, é o mouro *Birnarem* de que fala a *Relação de tesouros e encantamentos* que se atopa n-un pergamiño galego-portugués aparecido o ano de 1.065 no castelo mourisco de Don Gutierre de Altamira. As liñas que falan de Birnarem din de este xeito:

«Ao sul da Franqueira, dez homens de longo no *pico do altiño*, está encantado n-un soutullo o mouro *Birnarem*, deitado sobre ouro e con zapatos reflectidos de brilantes da coroa d-un rei godo».

Cando ó cair da tarde del por acabada a festa e tornaba en boa compañía cara o meu fogar, mirei para o *pico do altiño* e cavilei con pena que alí estaría xa de novo o mouro *Birnarem*, melido no soutullo; o bo de *Birnarem* que se ergue todol-os anos para morrer diante do carro de bois, do carro galego, do carro trunfal de Nosa Señora da Franqueira!

RAMON CABANILLAS

O S E C U L O X I X

U N H A V I D A

N'AQUILA mañanciña do 1867 o capitán don Antonio tivo que disimular un amolecemento do seu xenio esgrevío. O fillo camiñaba pra Sant-lago. Ó pé da escaleira agardaba ca besta o senhor Estebo da Poboanza. Os veciños zomaban o bico pol-as portas e curros que einguen o grande campo dos caracochos. No pontillón xa barallaba o regueiro cas primeiras augas outonizas.

Outra aperta ó rapaz lanzal vestido de pana. Outros consellos pra ocultar aquela cousa que esgarabellaba na gorxa. Logo nin consellos. Aprelas, e cicais outra onza pr'o bolso. Pra non ouvir os salalos da nai o capitán rubiu adispacio car'ó monte. Dend'o alto da calzada empedreada, ollando pr'o Poente viu un pano acenando na revolia onde rematan os agros e comenzan os penedos da baixada. Logo sollo o camiño, o anequiño do mundo i-a sombra erguéndose priguizosa do terrón labrego.

O capitán sentado na muradella consideraba na apariencia o eldo qu'il fixera a forza de traballo, esnaquizando pedra, arrincando torgueiras, guiando as augas bravas. Cumprialle terra ó soldado canso. Mais no fondo cavilaba, e pol-o seu espírito cruzaban cada vegada mais espaciados e distantes os ciclos dos anos decorridos.

As primeiras lembranzas: un aer xiado de montana arrincando pizarras dos freitos; o cantar do eixe labrego facíase medoñento o entrar os carros pel-as portas da muralla. Os rapaces saían fora d'ela e xogaban, ó acougo do norte, c'us grandes anacos de vidro das fiestras esnaquizados dos torreós. Falaban de non cruzar por certo lugar pol-o espavento de atopar pernas ou testas de ladrós axusticiados. El, o Antonciño, forte rillole destemido, pesaba sempre. Logo, a longa noite e debullando latín na sala lonxe do fogo pois iste soílo quentaba es pernas das persoas maores. Cando falaba Misa Agustina esvaianselle ó neno as liñas do Nebrija ouvindo aquelas hestóreas das casacas roxas dos ingleses que na fuxida botaron nos puzos o ouro da caixa militar, dos reximentos de Soult, dos peisanos que baixaban do monte i-agatuñaban pol-as muralhas pra traer os de Lugo novas das partidas.

Unha vegada o resario parouse por unha musiquiña que estrondaba na rúa; seguiron decorrendo os *pater* namentras tremaban os xioallos do rapaz co ritmo d'ataque do Himno de Riego.

Xa d'home (dazaioño anos, viaxetas a caballo pra entenderse cos rendeiros de centeo e castañas, unha noíva albiscada no oco sombrizo

da porta pequena da catedral) viñan novas, e novas, da guerra. Os cregos enchían os soportales da praza, ollando c'un sorrir pr'os fidalgos liberais. Un frade dicía: «Lugo échevos a Pamplona de Galicia». Había contos sobre de ouro levado en mulas, pechábanse cedo as portas, rebulía a Milicia Nacional. O tío era o home importante da familia. Estivera en Cádiz o ano 12 e tiña unha lacea acugulada d'obras endiañadas asegun a súa muller. Cando non estaba na casa e chegaba o rapaz pra tomar algunha larpairada, sempre atopaba os anteollos do tío sobr'un libro aberto. Inda lle soaba o autor: Beccaria, Filanghiere. Tiña moita lei ó rapaz e por non o magoar apenas lle falaba do pai difunto. Unha serán levouno d'apaseio lonxe d'onde iba a xente; había afusilamento de fauceosos. O mozo rabeando, tivo que ouvir unhas prácticas sobre cousas nobres e belas ditas con espaciados ardoeios, un pouco oratorios, na campá inverníza.

No propio ano de 1854 entrou na Milicia. No abril do 36 con neve seródea saíron trail-a fauceón de Sarmiento. Tiros ó lonxe. Viu un calrista morto n-unha aira. Os labregos chegábanse falando d'il pois ben o coñecían. As lembranzas embulleirábanse. Sí, foi no Maio. Houbo grande medo en Lugo. Chegaba Martínez Villaverde con moita xente: grazas a gardia da ponte non entraron os lanceiros na cidade. Faria dous días que se non vían cregos na praza. Medeaba a mañá saíron os milicianos: o colonel primeiro comandante do tercer batallón de Castilla, número 16 D, Antonio García, dispúxoos ben pol-os muros e valados. Cantaban os merlos nos arboredos; o mozo afinou os primeiros tiros contr'os lanceiros de boinas brancas e viu un cabalo levando a zorro, pol-o estirbo o calibre de Villaverde.

Logo as camiñatas longas gardando convojes pr'a Cruña... O capitán agora sentado no muro non ollaba as graciosas feitura da bocaribeira cheta de paz; diant'il erguíanse outas terras cincentas e alongábanse camiños desertos qu'as veces facíanse espaciados fronte a Mosteiros e prioratos. Tomaban o queixo da serra e o viño dos maragatos sempre co fusil preto da man. A negra foi pol-o mes de Santiago; camiñaba a Milicia con douscentos homes de tropa. Mandaba un colonel rexo, de poucas falas, sempre co ollo no hourizoute,

don Bonaventura de la Bárcena e levaban un longo convoi pr'a Cruña. O mozo arelaba chegar. Tiña parentes preto da Colexiala, unhas doces primas que gostaban do seu aire de forte mozo montesio e da súa curtesía antiga. Gostaba da mar, e de ouvir falares extranxeiros no Porto. De fixo a segunda visita era pr'os Masós. Non eran de temer as partidas. No millor chegaron novas; o colonel tiña razón en ollar sempre pr'o hourizoute. As que baixaban pol-o monte eran gerrillas de tropas regulares; tras d'elas viñan reximentos esprimentados criados por Zumalacárregui, os millores dos calristas. Era a expedición de Gómez. Gracias a que non tiñan caballería. Bonita aución na que os tiradores chegaban como cobras aponfando ós xefes. Pol-os cotos luxían greas de abenza. O colonel divertíase no combate, mais chegaban ás cabezas das colmenas e houbo que salvar o convoi car'a esquerda. Dous legoas de retirada hastra o Mosteiro do Sobrado, pol-o monte, arreando diante as reatas de mulas entre xuramentos e defendéndose lombo a lombo de monte contra aquiles navarros peludos como os osos. Viu cair c'un tiro no pello ó médico da rúa de Batitales. Inda se lle acendía o sangue lembrando como ficou o cadavre no pontillón. Vía o sitio e como os calristas pisaban o morlo. O final, un trunfo pois non perderan unha besta e todos acougaran no vasto recinto do Mosteiro. Alí tiñan boa defensa e o inimigo non s'estreveu. Os poucos frades que andaban por alí desfaguíanse en cumprimentos e facían que rían vendo os soldados desapellar as pipas e cortar xamós e cantar o Himno de Riego nos craustros ecoantes. Tal xentreira lle colleu o mozo a Gómez que saíu voluntario con 30 homes pra plearlle a retirada cando a expedición voltaba de Sant-lago. Nas Cruces pillarón prisioneira medea guerrilla; un dos calristas rezaba en latín com'os cregos.

En Mesía, na Arzúa, en Monterroso, moito camiñaron trail-as partidas, no 36, no 37 e no 38. Nos descansos en Lugo xa entraba na biblioteca do tío, era sonado progresista e gastaba un xenlo enrabechado que lle trouxo mais d'un desafío. Tiña ás veces soedades de non sabía qué. ¿Sería médico? O seu deber impúñase d'un xeito sinxelo; era un home; loitaría hastra salvar a liberdade, i-a nenña buniña e inocente ¡miña cousiña! que tremaba de gozo

no Pazo de Madri cando chegaban a bicerlle a manciña os esgrevios xenerales de volta do Norte, do Centro ou do Sul pois a lapa da guerra queimaba a España enteira e por mais rebulían os treidores e gracias a que Mendizabal...

Sí, foi un home, pensaba apesares de que lle viñan á mamoria us distingos moi ben argallados pol-o lio. Home de lei ó fin respetoso c'as doces velleces que son a ledicia das boas dixestíós e das conservas nos xardís de buxos...

Endexamais gastara as horas en tales cavi-laciós. Xa non lle importaba a súa vida des-que se fixera señorote d'aldeia. Era novo i-aquiles anos de milicia pouco representaban pra il. Unha carreira botada a perder por un pulo de xenio. Sentía unha mudanza no ser. Agora o fillo camiñaba pra Santiago. O pai nantronte era mozo. Un fillo no Instituto fai novo ó pal. Ollando camiñar o fillo pr'a Un-iversidade sabía que con il camiñaba car'un vivir moderno o propio ser do pai disposto a facerse o que non poidera chegar pel-a guerra d-aquila loita pel-a Liberdade e o esperar nas mañás de neboeira con anelas de botar a terra un nemigo... «Pra que meu fillo se desperte ca arela d'un novo libro tiven gu que esperar na palla do Maestrazgo pra desmontare un xinele de Cabrera, escudriñaba.

¡Don Ramón! A bandeira negra asombra dende Morello, Cantariega e Segura tudo o cerne da Iberia. O capitán sentado na muradella, choutaba na lembranza pr'o final do 1875; foi a Guipuzcoa co batallón franco de Lugo. Os vals estreitos, os ríos despeitándose sobre laxes e croyos, un verdore misturado c'as né-boas baixas e c'os falares vascos que se van apegando ás pedras, os santuarios i-os fogares e fan sentir ó estranxeiro un isolamento qu'il quixera romper e non pode... Estivo na toma das liñas de Miravete. D. Carlos andaba como un ser mitolóxico e contudo presente tral-a liña de fogo. Os batallós navarros eran penedías que habían de ser esnaquizados grau a grau. Lembraaba as maldiciós das vellas cando a columna liberal (Xá estaba no batallón de Gerona) cruzaba o pé da ermida de Nosa Señora de Aranzarín. O seguinte ano, 1840 foi o Maestrazgo.

Eran dous exércitos diferentes. En realidade Navarra, Vascovia, Castela, Aragón, Catalu-ña, Galicia tiveron cada unha a súa guerra civil. Diferente en cada terra. No centro foi unha cousa úneca. As ordres do duque da Victoria D. Antonio estivera na toma da praza e caste-lló de Morella. Terras de cinza e pedra mia alapeadas pol-o sol, montañas secas mais fe-ras qu'as que o inverno envolve en neves, vals sen auga, costas sen brètema, ríos sen frores. Azul, arume e loita. Cabrera e a súa xente eran unha grea de feras marelas e famentas, de gadoupa supeta e canda pilos e sempre inqueda. O capitán sorprendíase agora dos anos que levaba na doce preguiza da aldeia falando longamente c'os peisanos, comendo as contas vellas da casa, esculcando a medra do millo, ó agromar das corballas, a rega dos lameiros. Cando alancaba pol-as terras do Maestrazgo non se figuraba afacerse a quietu-de solene dos ciclos da labranza. Entón nos campamentos, nas garnizós, na noite atreboa-da de conspirata, sempre s'alporizaba o xenio do capitán. Sentado na muradella homilde do eido criado por il, xurdíalle a visión crara da campaña de Morella. O «lobo ceno» coma Cabrera chamaba a Oráa, o frio estranxeiro Van Halen non poideran desanñar ós calristas d'aquila outura temerosa. O capitán lembraba a chegada das columnas sofridas, tristesiras, bai-xo o ollar morno dos xefes. Cando se fixo o convento de Vergara chegou Espartero. Os soldados amaban aquila figura feita pra domi-ñar moitedumes levadas por un entusiasmo sin-xelo. O seu morrión era pra eles como o casco d'un xefe de cruzada. Do 20 ó 30 de Maio do 40 foi a toma de Morella. O capitán lem-braba o silencio das rúas estreitas i-esporentes cheias pol-o bafo da quentura, sangue, fame e pólvora do sitio e do bombardeo. O 4 de xullo os batallós entraron a bayoneta en Berga baixo a voce atreboada de D. Baldomero. Das casas xurdían os tiros misturados c'os terribres xuramentos catalás. O calar os cañós do de-rradeiro forte D. Baldomero chamou ós oficia-les distintos. O capitán recibiu unha aperia e unha cruz. Rematouse a guerra o 31 de Agosto e con ela un tempo da hestorea de Iberia.

Deseguida emprinciou outra vida e outra loita. Os calristas treidores a súa lei, e os mer-

cadores de bés dos conventos mandaban en Palacio. O exército e a opinión liberal tiña os ollos postos en Espartero. O capitán estando en Zaragoza foi dos primeiros en botarse á rua. Tiña diante si unha grande carreira militar. Mais o xenio franco e alporizado bô pra guerra non foi doado pra vivir desque se fixo a paz. Non se quería lembrar de cando tivo que escachar unha botella na testa d'un colonel oficinista.

«Entón se decidiu a miña vida» pensaba. «Vin desterrado pra ista aldeia, caseime e son un fidalgo de pouca terra. A herencia do meu tío de Lugo foi pros cregos. ¡E pra iso forma-

mos a guerra civil? ¿Qué sería d'aquiles libros qu'il gardaba na alacea?»

O capitán D. Antonio baixou de vagarciño car'a casa. Seu fillo sería o qu'il non podía ser. Era un rapas franco, traballador, namorado dos outos ideais que o pai apenas tivera tempo de albiscar na fogueira da guerra. Sentíase forte, tranquilo e ledó no seu homildoso renunciamiento. «Agora as batallas ganaron-se c'os libros». O sentarse a mesa sentiu a saudade do fillo lonxano, misturado co orgulo de tel'o estudando na Escola Compostelán.

R. OTERO

Bibliografía da prehistoria galega

(Proseguimento)

59. - DOMINGUEZ FONTELA, Juan. «El Monte de Santa Tecla. Importantes hallazgos en La Guardia». Boletín de la Comisión provincial de Monumentos históricos y artísticos de Orense. Vol. VI. N.º 139 (1921).
60. - «Descubrimientos arqueológicos en Santa Tecla». Boletín de la R. Academia Gallega. ano XIV, n.º 131 (1919). Véxase FONTES.
61. - EIJÁN, P. Samuel. «Historia de Ribadavia y sus alrededores». Madrid, 1920.
62. - FERNANDEZ ALONSO, Benito. Galicia Prehistórica». Boletín de la C. P. Monumentos H. y A. de Orense. Vol. III, páxs. 292, 327, 347 e 368 (1908).
Dólmenes en Estrimo e arte rupestre.
63. - FERNANDEZ GIL y CASAL, Juan. «Sobre la identificación de las insculturas del Monte Mogor con la moneda de Cuossos». Boletín de la R. Academia Gallega. Ano IX, número 108 (1916).
64. - «Sobre insculturas rupestres en la provincia de Pontevedra». Boletín de la R. Academia Gallega. Ano XI, números 105 e 108, páxs. 195 e 279 (1916).
65. - «Apuntes arqueológicos». Boletín de la R. Academia de la Historia. Vol. LXVIII, Madrid 1916, páxs. 29 a 46.
Reproduz duas insculturas e material asoñado en castros, así coma un machado de alvado. Pala de sepulturas romanas con cerámica pintada.
66. - FITA, P. Fidel. «La Mambla celta-romana y epigráfica de Bretal». Boletín de la Real Academia de la Historia. Vol. LIX 1911, pág. 412.
Novas tomadas de manuscritos de Frey Martiño Sarmiento na propia Academia encol de mámos galegas, de que falamos mais adiante.
67. - FONTES J. «Estación paleolítica de Camposancos (Pontevedra - España). Revista BROTERIA. Sér. II. Vol II, Caminha, 1925.
Iste mesmo traballo apareceu traducido no Boletín de la C. P. de Monumentos H. y A. de Orense. Vol. VII. núm. 185. Xaneiro-Febrero de 1918, baixo o título «La Estación Paleolítica de Camposancos. La Guardia, Pontevedra» e precedida de un prólogo de D. Xohan DOMINGUEZ FONTELA nomeado «La Estación Paleolítica de La Guardia», páxs. 241 a 244.
Apartón de aliéis asturienses que se dan irabucadamente como chelenses.

68. - FORTES, J. «As fibulas do Noroeste da Península». Revista PORTUGALIA. Vol. II fasc. I. páxinas. 15 a 33, 1906.
Tref unha fibula de La Tene da colección Blanco Cicerón.
69. - FRANKOWSKI, Eugeniusz. «Hórreos y Palafitos de la Península Ibérica». Madrid. 1918.
Cidade lacustres galegas.
70. - FULGOSIO, Fernando. «Monumentos prehistóricos. La piedra vaellante de Silva Boa». Galicia Diplomática. Ano III, n.º 16.
71. - GARCIA, Higinio. «El monte de Santa Eufemia antiga Abobriga? Boletín de la Comisión de M. H. y A. de Orense. Vol. VI, páxs. 491-502. Nov. - Dic. de 1922.
72. - «Exploraciones arqueológicas en «Monte dos Castelos». Entrimo, Orense». - Boletín de la Comisión de Monumentos Históricos y Arqueológicos de Orense. Vol. VI, núm. 143. Marzo-Abril de 1922, páxs. 390 a 396.
Novas confusas da estación prehistórica, dólmenes e inculturaa, resto de vivendas.
73. - GARCIA DE LA RIEGA, Celso. «Galicia Antigua. Discusiones acerca de su geografía y de su historia». Pontevedra, 1904.
Arte rupestre, interpretación de textos antigos, etc.
74. - GARCIA ROMERO, Celestino. «Galicia y las Islas Británicas en tiempos remotísimos». Boletín de la R. Academia Gallega. Ano XX, números 170, 171 e 172 (1925).
Epigrafía comparada.
75. - «Un templo primitivo en el coto de Amoreira». Boletín de la Real Academia Gallega. Ano XVII, núm. 148. 1922.
Estación prehistórica da serra de Barbaaza, consistente ao parecer en penedos con tanques.
76. - «El gallego y el latín». Boletín de la C. P. de M. H. y A. de Orense, números 163, 164 (1925), 168 e 169 (1926).
Defensa do protohistorismo do idioma galego.
77. - «Una visita al Santa Tecla». Boletín de la R. Academia Gallega. Ano IX, núm. 104. 1916.
78. - «Santiago y el burgo tamárico de Solovio». Revista ULTREYA. Núm. 7. Santiago, Octubre de 1919.
Menzoa castros de esta bisbarra.
79. - GARCIA TEJEIRO, Miguel. «Castroverde. Pequeñas jornadas por su distrito». Lugo, 1918. Volumen I, páxs. 119 e sigts. e 169 e sigts.
Castros. Palafitos en Espasende. Mússoas e Dólmenes.
80. - «Sartegos de la comarca de Castroverde de Lugo». Lugo, 1920.
Machados de pedra.
81. - GONZALEZ DEL RIO, Jesús. «El Dios Arminio en España». Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos. Ano XXVIII, páx. 202.
Arte rupestre galego.
82. - HERNANDEZ SAMPELAYO, Primitivo. «Hierros de Galicia». Memorias del Instituto Geológico de España, Madrid, 1922.
83. - HÜBNER, Emilio. «Variedades. Galicia histórica y prehistórica». Boletín de la R. Academia de la Historia, vol. XL, 1902, páx. 547. Tomado da Revista Crítica de Historia y Literatura. Ano I, núm. 12.
Qaba os traballos de Maciñeira anque deslata en apreciar como festivos os rupestros de Baras e o camiño de Serra Paladeira, pois il códaos romanos.
84. - IGLESIAS VILARÉLLE, Antón e PINTOS LOIS, Octavio. «Selección Arqueológica». Revista NOS, núm. 16.
Noizaa de estacións prehistóricas.
85. - JALHAY Eugenio, S. J. «El Asturiense en Galicia». Boletín de la C. P. de M. H. y A. de Orense. Vol. VII, núm. 166, Nov.-Dic. 1925, páxs. 341 a 352.
Estación asturiense de Sás e novos achamentos de A Guarda.
86. - «Los grabados rupestres del extremo sudoeste de Galicia (Alrededores de Oya, provincia de Pontevedra)». Boletín de la C. P. de M. H. y A. de Orense. Vol. VII, núm. 167, páxinas 373 a 385, 1926.
Arte rupestre de esta bisbarra.

87. - LA GÁNDARA, Fray Felipe de. «El Cisne Occidental. Canta las palmas y triunfos eclesiásticos de Galicia». Derradeiro terzo do s. XVII.
Pala de cidades esulagadas
88. - LA IGLESIA, Santiago de. Prehistoria gallega. Notas para un catálogo». Almanaque ferrolano para 1907.
Descrición dos ouxetos da colección do autor.
89. - LEITE DE VASCONCELLOS, J. «Religiões da Lusitania». vol. I, páx. 266, 1905.
Cita os dólmenes galegos das Pontes de García Rodríguez e de Mondoñedo.
90. - LOPEZ DE VICUÑA, Ramón. «La piedra con signos del Monte dos Bicos». La Voz de Galicia, diario de La Coruña, núm. 5293, 15 de Agosto de 1898.
Artigo pondo reparos ó de Martínez Salazar (véxase) sobre do mesmo alxempran de arte rupestre.
91. - LOPEZ FERREIRO, Antonio. «Historia de la S. A. M. I. de Santiago de Compostela». Tomo I. Santiago 1898.
Hachádegos de ouxetos prehistóricos.
- MACALISTER. - Véxase BREUIL.
92. - MACINEIRA, Federico. «Investigaciones prehistóricas de Galicia». La Ilustración Artística, números 684 e 687, páxs. 126 e 174, Barcelona 4 e 25 de Febreiro de 1895.
Dólmenes e túmulos das Pontes de García-Rodríguez.
93. - «Borum» Almanaque ferrolano de 1909, páx. 121.
Identificación de esta localidade antiga co actual Barza e novas de momentos prehistóricos.
94. - «San Andrés de Teixido». La Coruña, 1922.
Reproduz un machado de pedra de S. Andrés e outras lembranzas prehistóricas.
95. - «El Castro de San Saturnino» Almanaque de Ferrol para 1906.
Hachádegos de un torques ou braxalete de ouro e de unha fibula do tipo de Sobroso.
96. - «Los fenicios en Galicia». La Ilustración Española y Americana. 30 de Agosto de 1896.
Hachádegos de un panel de bronce.
97. - «Ejemplares gallegos y portugueses de la escritura bemiesférica». Boletín de la R. A. de la Historia. Vol XI, 1902.
98. - «Prehistoria de Galicia». Galicia Diplomática, 1893, números 20 e 21.
Traballo incompleto por suspenderse a publicación da revista no número 25.
99. - COMUNICACION do achádegos de un machado de bronce da freguesía de Senra, lugar de Sá a catro legoas de Ortigueira. Galicia Diplomática. Ano 1892, núm. 2, páx. 13.
100. - «Piedra oscilante de Samarugo». La Voz de Galicia, diario de La Coruña, 14 de Agosto de 1896.
101. - Resto de una pesquería en Galicia» La Voz de Galicia, diario de La Coruña, 23 de de Xunio de 1896.
102. - «Castros prehistóricos de Galicia. Apuntes para su estudio». Revista Crítica de Historia y Literatura española, portuguesa e hispano-americana. Ano II, núm 4. Abril 1897; Agosto e Setembro 1897, números 8-9, páx. 264; números XI e XII ano IV, Novembro-Diciembre 1899, páxs. 493.
Incineracións en pequenas cistas no Castro de Vila dos Cotos (Ortigueira), etc.
103. - «La Silla de la Coronación de Inglaterra y la Piedra de Scone» La Coruña, 1911.
104. - «Arros». Boletín de la R. Academia Gallega, números 42 e 43, 1911.
Identificación de esta localidade antiga e demais.
105. - «Otra empuñadura de antenas de Hallstatt encontrada en Galicia». Boletín de la Real Academia Gallega. Tomo III, núm. 25, 1909, páxs. 1 a 6.
106. - «Un nuevo torques gallego de oro» Boletín de la R. A. Gallega. Tomo XIII, páxs. 347 e seguintes e 385 e segts. Números 154 e 155-156 (1923).
107. - «Relaciones marítimas entre el Norte de Galicia y las Islas Británicas en tiempos Prehistóricos». Boletín de la R. Academia Gallega. Tomo XIV, páxs. 73, 104 e 140. Números 161 e segts. 1924.
108. - MARTINEZ PADIN, Leopoldo. «Historia de Galicia. Vol. I. Ano 1849.

- 109.—MARTINEZ SALAZAR, Andrés. «Prehistoria coruñesa. Las piedras con signos del Monte dos Bicos». *La Voz de Galicia*, diario de La Coruña. 8 de Agosto de 1898.
 Descripción e estudo de este monumento de arte rupestre galego descuberto por D. Francisco de la Iglesia. Trai un grabado a tres columnas de pedra nomeado «O altar».
- 110.—«Sobre apertura de mámoas a principios del s. XVII». *Boletín de la R. Academia Gallega*. Ano IV (números 26, 27, 28, 29, 30 e 31) e Ano V (números 32, 33, 34, 35 e 36), 1909 e 1910.
 Relazón dos procesos entablados pol-o Lic. Vázquez de Oria. Danse novas de emprazamento de mámoas na Galiza do N. de Centro e do W. Folklore.
- 111.—MARTINEZ SANTA OLALLA, J. Receson do artigo de Dr. FONTES «A estación paleolítica de Camposancos», no *Bulleti de l'Associació Catalana de Arqueologia, Etnografía i Prehistoria*. 2.º fascículo do 1925.
 Atribución ó asturicense dos seixos de Súa.
- 112.—MEAKIN, Anette M. B. «Galicia, the Switzerland of Spain». London, 1909, páxinas 273 a 275.
 Referenzas a insculturas galegas.
- 113.—MENEDEZ PELAYO, Marcelino. «Historia de los Heterodoxos Españoles». Tomo I, Madrid 1911.
 Hay segunda edición refundida. Relazón, costumes, superstizos.
- 114.—MOLINA, Licenciado (Bartolomé Sagrario de). «Descripción del Reino de Galicia y de las cosas notables del». Mondoñedo, 1550.
 Hay edizos de ¿Santiago? ¿Valladolid? de 1800 e de Madrid de 1675. Palefios.
- 115.—MORENO, Venancio. «Informe leído a La Comisión provincial de Monumentos por su socio encargado del examen de las piedras halladas en el Monte de Codesás, Distrito Municipal de Melon, Partido de Ribadavia». *El Heraldo Gallego*, periódico de Ourense, 7 de Mayo de 1874.
 Refrese ó dólmen con insculturas de Codesás, publicadas por Murguía.

(Remataró)

FLORENTINO L. CUEVILLAS e F. BOUZA BREY

A Man de Santiña: Farsada en dous pasos
No Desterro, Da Terra Asoballada, Vento Marcero
Na Noite Estrelecida, O Bendito San Amaro
e A Rosa de cen Follas

poesías do poeta da raza RAMÓN CABANILLAS Pedidos a LAR • A CRUÑA

Arquivo filolóxico e etnográfico de Galiza

Notas do folclore da Arbo (Pontevedra)

DUAS PRÁCTICAS Ó TEMPO DO NACIMENTO

1.º *Pra sacal-o enganado*

As *sacamideiras* ou *sabias* van coa *parteira* e o neno á irexa e móllanlle a cabeza con auga bendita.

E condición precisa que esté lúcido por completo.

Despois de isto fanlle c'un allo unha cruz na fronte.

Aínda o levan ó altar maior, levantan a pedra da ara e pasan por baixo e por riba dúas ou tres vêgadas ó doente.

E pra finir de sandal-o danlle a beber en pingotas un mexunxe formado de viño, incienso, e mel.

2.º *Pra que o neno sexa rico*

Móllase unha moeda, poden ser de ouro, en viño, e daselle a chupar á criatura.

PRÁCTICAS Ó TEMPO DO CASAMENTO

1.º Si o cambiar os noivos no acto de se casar, as moedas ou arras, lle cae algunha no chau pertenceulle o sacristán.

2.º Se non deben botar foguetes nas festas dos casamentos. E sinal de que se han levar mal despois de casados.

En col de isto hai o refrán:

na boda non botes foguetes

Porque despois andase os moquetes.

Comunicada por

RAMON MARTINEZ LOPEZ

Os tres irmáns

HABÍA unha vez un pai que tiña tres fillos; un día o pai morreu e, como era mui probe, so lle deixou os fillos unha manta vella e pequena. O chegal-a noite os tres irmáns fóronse deitar e cubríronse os tres coa manta; pero como esa non chegaba pra os cubrir ós tres, estaban toda a noite puxa d'un lado, puxa do outro.

Entón o meor d'eles cavilou do enganar o mais pequeno e pol-a mañán foi onda él e díxolle:

- Ay ó! Sabes que podías vender a tua parte da manta?

- Eu vendo, ó, vendo. Pro ha de ser coa condición de que me hei de deitar antre vol-os dous.

- Pois xa está!

E remalaron o trato.

Pol-a noite fóronse deitar e, coma acordaran o mais pequeno deitouse antre iles os dous. O pouco tempo emprinciaron os dos lados a puxar da manta cada un do seu lado, e o mais pequeno, moi acochadiño antre iles, non fa-guía mais que dicir:

Coitadiño do que vende

que non puxa nin estende!

Coitadiño do que vende

que non puxa nin estende.!

Os labregos e o xuez

MORREU n'unha ocasión un home e deixou tres fillos. Antre as cousas que estos herdaron, había unha casa e os tres se querían quedar co'ela. Como non se puxesen de acordo, determinaron ir a mañán seguinte onda o xuez pra que il decidise.

E así o fixeran.

Antes de saír o sol, puxéronse en camiño e, indo por un carreiro antre dous campos de centeo, que xa estaba grande, dixo o meor, que era o que iba de diante:

- Ay, ó! por eiquí pasou un cabalo que era coxo de unha pata de diante!

- E era torto! - dixo o outro irmán que ia tras il.

- E rabón! - engadiu o outro.

N'esta conversa chegaban a casa do xuez, mais o mesmo tempo entrou n'ela un home que viñera tras d'iles e que ouvira o que falaban. Este home entrou onda o xuez e díxolle:

- Iles tres homes que ahi están roubaronlle un cabalo a un meu veciño.

- E logo como o sabes? - preguntoulle o xuez.

- Porque eu viña preto d'ibes e ouvín que se daban us a os outros as señas do cabalo: dicían que era coxo e torto e rabón e ise cabalo botoulle o meu compadre onte a noite.

Chamou o xuez aos tres irmáns e contoulles o caso dicíndolles que se espricasen, senon que os melia na cadea.

- Eu nin xiquera lle vin o tal cabalo, señor - dixo o irmán maor - soupen que por alí pasara un cabalo coxo, porque se vian as sinais na terra e unha das ferraduras estaba mais calcada que as outras.

- É eu - dixo o outro irmán - dixen que era torto, porque os centeos d'un lado estaban comidos e do outro non, sinal de que so via d'un lado.

- Pois eu dixen que era rabón - rematou o outro - porque aínda non saíra o sol e os centeos estaban cheos de orballo, e si o cabalo tivese rabo, o andar dando coil d'un lado pro outro, había líral-o.

Satisfeito o xuez con estas razóns mandou retirar os tres irmáns dicíndolles que aínda non podía resolver o seu asunto astra o día seguinte, pro aquela noite ceaban e dormían na casa d'il.

Foron cear os tres irmáns e puxéronlle na mesa un cabrito asado.

- A cabra que pariu iste cabrito, pariu outro o mesmo tempo - dixo o maor dos irmáns.

- E amamantouno unha cadela - dixo o outro.

- E non sabedes unha cousa? - dixo o mais pequeno - O amo evos fillo d'un mouro!

Unha criada que por alí andaba, ouviunos e foillo contar o xuez.

A mañán seguinte, preguntalles o xuez como sabían o que dixeran a noite antes.

- Soupen que a cabra que parira o cabrito, trouxera dous xuntos dixo un d'iles - porque o cabrito tiña as costelas d'un lado mais delgadas que as do outro de estare arrimado o seu irmán.

- E eu soupen que o amamantara, unha cadela porque lle votei os osos a un can que por alí andaba e non os quixo comer; de ahí saquei que tiña algo de can.

- Pois eu dixen que vostede era fillo d'un mouro, porque cando se sentou a veira do lume puxo os codos nos xoellos e a cara nas ánsas que e a postura dos mouros.

Entón o xuez colleu un coitelo e foise onda a súa nai e díxolle:

- Ay mi nai! a min díxéronme que era fillo d'un mouro. Il é certo?

- Será, fillo, será. O teu pai tivo un criado mouro na casa e pode que sexas fillo d'il.

Voltou entón o xuez onda os tres irmáns e díxolles:

- Pra resolver o voso asunto imos faguer así: lde a sepultura do voso pai, cortalle a cabeza e traguédema.

- Vamos alá! - dixeran os dous irmáns maores.

- Non - dixo o mais pequeno - quedáivos vos coa casa, mais eu eso non o fago co meu pai.

- Está ben - dixo o xuez - Ti eres o verdadeiramente fillo de teu pai. Tua é a casa.

Colleitados no concello de Lobeira, por

XAQUÍN LORENZO

Lobeira-27-V-927

Ditos referentes a xentes e pobos (i)

Minirás, os de Cibreiros,
 Poucas verdás hai en Boeiros;
 Teares vellos, Chaodarcas;
 Pica toxos, Anduriñas;
 Pecha pan, Outeirameao;
 Laxas duras, Cimadévila;
 Zaramangueiros, os de Pioselo;
 Bouceantes, Casmartiño;
 Abogados, Caspiñón;
 Pleiteantes, no Outeiro;
 Xente noble, Santa María;
 Carniceiros, na Derrasa;
 Carpacelros, no Penedo;
 Calzafouces, en Pedraio;
 Altas sebes, na Medorra
 I-alá val a conta toda.

Istes lugares, menos a Derrasa, son os que formaban a parroquia de Santa María de Moreiras, antes do derradeiro arreglo parroquial.

Recollido por BEN-CHO-SHEY

Santa María de Moreiras, Ourense.

(1) Véxase o número 33, onde publicamos os do camiño dos cantos recollidos por Castiello en Carballeda (Cotovade). O Dr. Gabriel María Vergara Martín ten estudado iste asunto na Hespania nos libros seguintes: *Diccionario geográfico popular de cantares, refranes, adxios, proverbios, locuciones, frases proverbiales y modismos españoles; Cantares, refranes y modismos geográficos empleados en España con relación a otros pueblos; Carácter y cualidades de las diferentes regiones españolas, según las frases populares empleadas acerca de ellas; Cosas raras o curiosas de algunas localidades españolas según los cantares y frases populares; Apodos que aplican a los habitantes de algunas localidades españolas los de los pueblos próximos a ellas*, nas queles atópase material de comparación. Iste asunto nono esqueceron os Sres. de comisión do Folk-lore galego constituída no ano 1883, baixo a presidencia de D.ª Emilia Pardo Bazán, e figura nas preguntas 38 e 39 do cuestionario publicado por eles.

Os homes, os feitos as verbas

LIBROS

A ROSA DE CEN FOLLAS, por RAMÓN CABANILLAS, Mondartz-Balneario, 1927.

A obra cabanilliana enriquecentouse c'un libro mais, qu'o Poeta da Raza nos presenta com'obra de mocidade, con certa vergonza d'amostral-a intimidade d'un curazón tenro, que pensa que xa non se levan, e, com'acochándose atrás dos nomes de Rosalía, de Bequz e de Heine. Discúlpase e lle non quer dar importancia a iste libro, que fírou o fídeo d'un dos mais punxentes poemas de *Follas novas*... Por si aínda queda algún balcón frorido..!

Non sabemos si queda algún balcón frorido. Se cadra, as enredadeiras vanse murchando apegadas ó cemento; agora hai froles de goma pra s'enfeitaren as donas que mercan na botica a fermosura. Mais a moda é moito mais superficial do que se pensa, e por fin, ou todo volve ó seu, ou valse embora... E de todos xeitos, aínda hai quen cheire o recendor da rosa d'amor que mesmamente semella pol-a sua nobreza, collida no xardín de Rosalía. Somentes co olido da rosa ten comparanza a sentida vaguedade d'esta poesía purificada e limpa de tantas cousas que fan pecar ós poetas. Iste lirismo puro, tan dentro do poder d'espresión do Cabanillas, que non sería o Poeta da Raza si non fora tan gran lírico como é.

O engado d'istes poemas, pol-o demais, de requintada maestría, ben se vé, está en como transparez o sentimento na s'axela claridade d'unha forma nidia, cristiã e pura.

Supomos qu'o Cabanillas non ha ter pesar ningún por ter dado ó público istes fermosos poemas d'intimidade. E non é que non tivera xa dado nota semellante n-outros libros; Cabanillas é o mais com'preto, o mais vario, o mais multiforme, o mais rico, dos nosos poetas de todol-os tempos. Somentes agora, na *Rosa de cen follas*, hai mais sobriedade de forma, com'en Rosalía,

A FIESTRA VALDEIRA, por RAFAEL DIESTE, San'lago, 1927.

A ANDA pol-as tendas de libros, d'unha das quales chegou á nosa mesa, esta comedia mariñeira do tan notabre conlista de *Dos Arquivos do Trasnó*, conlista que tamen asoma ó final do libro con catro historias deliciosas: *O neno suicida*, *Na morte de Estrelíña*, *Es-panto de nenos* e *O grandor do mundo*, de raro e delicado sentimento.

A *Fiesta valdeira* é unha comedia mariñeira, de xeito simbolista, onde s'espalla a y-alma estrana, e nobre da xente que loita co mar, alma que aínda latexa forte con toda a fidalguía no vello mariñeiro, enriquecido, de quen os seus a quixeran botar. O asunto móvese arredor d'un cadro; ond'un pintor puxo ó ex-marñeiro diante d'unha fiestra pol-a que s'enxerga o mar, as lanchas, os peiraos... Símbolo da y-alma e do pasado do vello novo rico. O Dieste chama á sua *Comedia de remate ledo*, porque o ten, porque por fin hai unha conversión, e trunfa a y-alma mariñeira, e trunfa a arte co-ela.

A obra vai ben desenvolva, e ademais pódese repersentar; non e somentes teatro de lér. É unha obra mais que nos ven abrir aínda mais o degaro d'un teatro galego. Crar'está que canto mais se produza, mais se fará sintil-a necesidade de crealo, e ha chegar o día en que xurda arrempujado á nacencia pol-a obra escrita.

O Dieste traballa tamén a língua con amor e sabidencia. Vese que tamén il é dos qu'apuntan verbas ás furtadelas, com'o Nogueira da sua comedia.

A *Fiesta valdeira* cecais sexa menos rara qu'os contos, mais resulta tan feita, e con tanta emoción, embora mais doce e mais sinxela.

V. R.

V. R.

LEA VOSTEDE A **LAR** QUE SE EDITA MENSUALMENTE NOVELA GALEGA

LIBROS GALAEGOS

FÁBULAS GALAICO-CASTELLANAS,
 por AMADOR MOTENEGRO SAAVEDRA,
 Lugo, 1927.

Veleiqu un libro fadado pra ser popular, un libro dos qu'a xente mais busca e lê. O autor esprica nas verbas limiares con qu'empricipia o libro coma naceu n-il a vocación de fabulista, lendo de neno a Iriarte e Samaniego, traducindo logo a Esopo e Fedro e despois a Lafontaine, Campoomor, Hartzenbusch, etc. e com iste libro é recensión d'outro publicado no 1892, aumentado con novas fábulas compostas dend'entón.

O xénero clásico por mais que sexa, na forma definitiva que chegou a coller, d'orixe oriental, non é dos mais cultivados antre nós, anqu'a fábula en prosa - no conceito que dá d'ela por eixemplo Van Genep - e n-outra forma diversa da consagrada, abonde no noso folk-lore. Iste feito dalle mais intrés ó libro do Sr. Montenegro Saavedra, fora dos seus intrínsecos méritos de gracia, bon senso e san filosofía, da facilidade e arte con qu'estan escritas e do galego rico, anque un pouco desigual e cecaís demasiado popular qu'emprega nas que están na nosa léngua, que son as mais (45 das 72 e un poemita que contén o volume). Por certo que non deixa de ter chiste a disculpa que da por pôr ó último as castelans...

Ser, é un libro da antiga escola dos nosos escritores do século pasado; o feito mesmo de ser bilingüe sona xa un pouco arcaico, pois hoxe, os nosos escritores qu'escriben nas duas lénguas, publican aparte as cousas galegas das casteláns. Mais iste mesmo sabor antigo por pouco adoitado, dalle intrés, e non lle tira nin migalla do mérito que ten, antes poida que pra moitos seña por elo millor.

S. N.

Non deixe de mercar

COUSAS por CASTELAO

Prezo CATRO pesetas

LETRAS D'AFORA

DÉFENSE DE L'OCCIDENT.
 de HENRI MASSIS.

PUBLICASE na mesma colección «Le Roszau d'or» no que figura o libro de Berdiaef xa lembrado na Revista NÓS. Precísase unha erasificación e un estudo esgotador das doutrinas sobre a decadencia d'occidente - s'hai quen seña ánimo d'abondo pra enxergal-o probrema d'un xeito ouxetivo. Pol-o pronto temos un feito: xa non ha espritos europelos e cada esquiritor loce as coores do seu medeo nacional ¿Un ben ou un mal? Eu coído qu'un ben. Pois cicais s'afunda Europa seguindo rexo o espírito de cada nación (verdadeira) do mapa da Europa.

Massis volta coma moitos, os ollos á Edade Media, quer o trunfo d'aquíl ideal «de perfección e unidade cristiana» disposto pra dominar o mundo enteire. Cristianizando a Asia salvarase ela, Europa e o mundo. Unha das cousas orixinales do libro de Massis atópase na interpretación que concede ó papel de Alemaña. Pra il a Xermania asoballada e desarmada vingase da cultura mecánica do Occidente e ó mesmo tempo xustifica a súa desfeita, reposando no seo da conciencia oriental. Os místicos, tavistas, confucianistas mais ou menos modernizados pol-os Gandhi, Tagore, Okakura e outros son rescibidos como en ningures na terra do idealismo, do «Werden» e do Inconcente. Keyserling é o profeta do Oriente. Tamén é oriental a crencia do soviétismo pois Massis pensa que o pobo ruso endexamalas se ergueu por riba d'unha relixión de folk-lore. Massis frente do cristianismo da Edade Media, sollo salvador do mundo guiado pol-a verba de Cristo, pon tuda a grea do Antecristo (budismo, tavismo modernizados, bolchevismo, laicismo e humaniterismo).

Massis coma bõ francés non condena ó humanismo enxergado no senso amplo. Ó igual que seu xenial devanceiro (devanceiro en tantos camiños!) Peguy pensa atopar en Homero, en Safoles, en Virxilio un prelude do abrente cristiano. O eslavo Berdiaeff olla nas Humanidás o principio da morte espiritoal da Europa. O final cada un da súa terra.

Imprenta LAR. Real. 36 - 1º. A Cruña

Augas bicarbonatado-sódicas de
M O N D A R I Z

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO
Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das
estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre